

A Magyar Állami Földtani Intézet gyűjteményei

Írta: Tasnádi Kubacska András

Száz éven át, a Magyar Állami Földtani Intézet életrehívásának kezdetétől, a magyarországi tudományos jellegű földtani kutatásoknak az Intézet a legnagyobb hazai otthona. A hatalmas kutató munkát különböző dokumentációs osztályok nagymértékű támogatása segíti. Ezek közül az Intézet alapítása óta működik a különböző gyűjteményeket magabazáró Múzeum. Első alakja tulajdonképpen egy anyagdokumentációs raktár, jóformán hozzáférhetetlen pincehelyiségekben ládázott ásvány-, kőzet- és kővület-tömegekkel. Az anyagraktározás ilyen állapotában természetesen szó sem lehetett a kutató szakemberek kiszolgálásáról, az anyag számbavételéről, amiről az első igazgatói jelentések állandóan panaszkodnak is. Nagy haladást jelentettek azok az első kiállítási kísérletek, amelyek egyes magánlakásokból átalakított szűk helyiségekben jöttek létre és legalább az anyag érdekesebb és értékesebb részét rendben tartva és preparálva sorakoztatták föl.

A múzeumi dokumentáció feladatait először az Intézet alapító levele körvonalazza. Később, a változó idők követelményeinek megfelelően, a kiállítási és anyagraktározási módok bizonyos irányokban ismételtén bővített, vagy szűkített feladatkörökkel és célkitűzésekkel fejlődtek. 1966-ban új, korszerű szervezeti szabályzatot dolgoztatott ki az Intézet vezetősége.

Rövid bevezetésünket az 1869 június hó 18-án aláírt alapító levél Múzeumunkra vonatkozó szakaszának szó szerinti idézésével zárjuk, mely korát meghaladó világos és körültekintő rendelkezéseket tartalmaz. Azt mondja:

„Az intézet által létesítendő kőzet- és őslénytani gyűjtemények oly módon állíttatnak fel, hogy ezek által a magyar államterületet, valamint egyes hegységeinek földtani alkotását minél részletesebben tüntessék elő. A gyűjtemények háromfélék:

- a) általános őslénytani,
- b) földirati kőzettani,
- c) földirati őslénytani gyűjtemények.

Az általános őslénytani gyűjtemény a felvételek alkalmával gyűjtött csere, vagy vevés útján szerzett őslénytani tárgyak tudományos feldolgozásánál segédeszközül szolgál.

Ezen gyűjtemény példányai állattani és növénytani rendszer szerint rendeztetnek, még pedig úgy, hogy a nemek azon képződmények szerint, melyekben előfordulnak, földtani koruk rendjében állíttatnak össze. Az általános őslénytani gyűjtemény az intézet dolgozóhelyiségeiben őriztetik. A földirati kőzettani gyűjtemény a

magyar államterület földtani alkotásában résztvevő kőzetnemeket foglalja magában. Ennek elrendezése földtani, földirati rendszer szerint létesítetik, úgy, hogy az egyes helységek és vidékek földtani alkotásában résztvevő kőzet-nemek földtani koruk szerint rendeztetnek.

A kőzettani gyűjteményekhez földtani átmetszetek csatolandók, melyek a kőzetek települési és elhelyezkedési viszonyait előtűntetik. A földirati őslénytani gyűjtemény a magyar államterület képződményeiben előforduló kővületeket foglalja magában. A földtani tárgyak rendezésénél ugyanazon rendszer alkalmaztatik, mint a földtani, kőzettani gyűjteménynél. Ezen gyűjteményhez szintén csatolandók földtani átmetszetek, melyek a kővületek eloszlását az illető képződményekben és azoknak rétegeiben tüntetik elő. A földirati gyűjtemények egy alkalmas nyilvános helyen megtekintés végett felállítandók. A gyűjtemények nyilvánosságban tartása céljából szerzeményi és leltári jegyzőkönyvek vitetnek. A szerzeményi jegyzőkönyvbe a begyűlt tárgyak folyószámok szerint jegyeztetnek be, megszerzésük idejének sorában, valamint azoknak beszerzési módja, mint: megvétel, csere, vagy ajándék és netaláni jegyzetek. A leltári jegyzőkönyvek négyfélék: 1. az általános őslénytani, 2. a földirati kőzettani, 3. a földirati őslénytani gyűjtemény, 4. a doublet-tek jegyzőkönyve.

A rendezetlen anyag összehalmozódásának kikerülése végett, a felvételek alkalmával gyűjtött tárgyak feldolgozásuk befejezte után, más begyüldő tárgyak beérkezésekor haladéktalanul bejegyzendőek és az említett gyűjtemények egyikébe sorozandók. A gyűjteményekbe nem való tárgyak pedig azonnal eltávolítandók. A gyűjtemények gazdagítása és szaporítása céljából az ország híres kővület lelőhelyein gyűjtések és szükség esetén ásatások eszközöltetnek, az előirányzatban ezen célra szánt pénzüsszeghez képest.”

Az Intézet gyűjteményeinek kezelésében, a szakemberek korszerű kiszolgálásában először akkor következett be alapvető változás, amikor 1899-ben Böckh János megnyithatta az Állami Földtani Intézet önálló épületének kapuját. A Múzeum az egész második emeletet elfoglalta. Ekkor tűnt ki első ízben, hogy a raktárakban, pincékben és kutatószobákban tárolt anyag kicsomagolva, preparálva és megfelelő módon felállítva már egy valóban impozáns méretű múzeumot alkot. Az 1470 m² területen teljes körűsétát biztosító, egymásbanyúló tíz óriás terem

valamennyi kiállításával és szekrényeibe raktározott anyagával világszínvonalon teljesítette feladatát. Gyűjteményei elsősorban a Kárpát-medence teljes területéről származtak, másodszorban azonban külföldi lelőhelyekről gyűjtött és vásárolt összehasonlító anyagokból alakultak. Az utóbbiakhoz elsősorban Semsey Andor áldozatkészségéből jutott az Intézet. Például csak a híres Coquand-féle gyűjtemény több mint 10 000 fajt, mintegy 30 000 példányban foglalt magában. Az Intézet alapításának évfordulóján, tehát 1909 június 18-án bocsájtotta útjára Lóczy Lajos az Intézet Múzeumának magyar és németnyelvű *Vezetőjét*. Ez nyújt első ízben pontos helyzetképet az intézeti Múzeum fejlődéséről.

Már ennek a *Vezetőnek* az áttanulmányozása során is számos tanulság szűrhető le a dokumentációs anyag kezelésére vonatkozóan. (A kiállításról ezek után nem beszélünk, mert nyilvános jellegű kiállítások rendezése és fenntartása ma nem tartozik Intézetünk feladatai közé.) Amidőn 1945 után a Múzeum anyagát átvettük, további tanulságok adódtak az anyag rendezése kapcsán. Például a kőzetgyűjtemény több mint 20 000 példányból állott, anélkül azonban, hogy a lelőhely pontos adatait tartalmazta volna. Rendszerint a hegység, vagy község neve szerepelt és nyilvánvaló volt, hogy a példányok egyáltalán nem hozhatók kapcsolatba a térkép, vagy az irodalom adataival és származási helyük részletesebben meg nem állapítható.

Egész termeket foglaltak el olyan gyűjtemények, amelyek semmiképpen nem tartoznak a múzeumi dokumentációs anyag fogalmába. Például kiállították ezrével az egyes agyagminták égetési próbakúpjait (Segner-kúpok), vagy egy másik teremben kocka alakúra csiszolt külföldi kőzetpéldányok tömegét a rájuk vonatkozó adatok és magyarázatok nélkül. De ugyanígy termeket foglaltak el hazai és külföldi lelőhelyekről származó csontvázak, amelyeknek legtöbbször — múlt századi örökségképpen — nem egy állattól származott, hanem az egész ásatás során kikerült csontokból állították össze.

Az Állami Földtani Intézet régi gyűjteményeinek átszervezése során először arra törekedtünk, hogy a fölösleges gyűjteményrészeket, a korszerű kutatások számára többé értéket nem jelentő anyagtömegeket (Segner-kúpok) eltávolítsuk, ill. gyűjtésükre hivatottabb intézményeknek átengedjük. Felszámoltuk a tudományra nézve értéktelen, rendkívül sokhelyet foglaló csontváz-kiállításokat. Az igen értékes egyedi példányokat viszont átengedtük a kiállítások rendezésére hivatott legnagyobb állami gyűjteményünknek: a Nemzeti Múzeumnak.

Az újonnan szervezett Múzeumi Osztály magától adódóan két nagy részre különült el. Az egyik a sztratigráfiai rész, amely magába-

zárja a fitopaleontológiai anyagot, a gerinctelen állatok és a gerincesek hatalmas gyűjteményét. Ezek mellett még egyes speciális gyűjteményrészeket, illetőleg kisebb gyűjteményeket zár magába, pl. a fosszilis tüskésbőrűek gyűjteményét, a típusgyűjteményt. A Múzeumi Osztály másik nagy gyűjteményegysége az ásványközettani gyűjtemény, amely a teleptani gyűjteményt, a külföldi lelőhelyek összehasonlító ásvány- és kőzetgyűjteményét is magába foglalja.

Arra, hogy tisztában legyünk egy tudományos anyag útjával a mai Múzeumi Osztályon, kísérjük figyelemmel az anyag útját a begyűjtés pillanatától. A Múzeum dokumentációs anyagával foglalkozó múzeumi szakembernek első, és egyik legfontosabb feladata már a gyűjtés pillanatában jelentkezik. A térképezést, vagy az anyaggyűjtést végző szakember rendszerint terepi jegyzőkönyvének sorszámaival látja el a példányt, úgy csomagolja be és küldi haza. Ez a sorszám jelenti azután — esetleg évekig — a lelőhellyel való egyedüli rejtélyes kapcsolatot, amely csak az illető szakember számára nyújt fölvilágosítást. Akárhány esetben tanúi voltunk annak, hogy évek múlva a szakember sem volt képes a szám alapján a lelőhelyi adatokat kibogozni, vagy egy fúrásra visszakövetkeztetni. Neves szakemberek gyűjteményeit kellett haláluk után kidobni olyan megfejtethetetlen számzások miatt, amelyeknek adatait az illető még csak nem is jegyzőkönyvbe, hanem valószínűleg egy darabka papírosra jegyezte föl.

A múzeumi szakembernek tehát első feladata az, hogy a beérkező dokumentációs anyagot pontos lelőhelyi adatok nélkül a gyűjteménybe be ne sorozza és az átvételkor nyomban gondoskodjon arról, hogy az anyagot az átadó osztály, vagy szakember pontosan névlapozva szállítsa. Erre külön igazgatói rendelkezés hívja fel a figyelmet, amely kimondja, hogy a névlapozást a múzeumi osztály által rendelkezésre bocsájtott nyomtatott kartonlapokon az illető osztály, vagy szakember elvégezze.

A Múzeum örökségképpen átvett nagy feladatai közé tartozott, hogy a selejtezés után visszamaradó régi, értékes törzanyagot új névlapokkal lássa el, a régi adatokat — ahol szükséges — egészítse ki, vagy az alig olvasható, esetleg idegen nyelven írt adatok dögát rendezze. Gyűjteményi anyagunk többségénél ezen a munkán túljutottunk.

Rendkívüli figyelmet fordítottunk arra, hogy a régi, poros, elhanyagolt állapotban lévő anyagot dobozról dobozra, tárgyról tárgyra megtisztítsák, ahol elengedhetetlenül szükséges, nyomban preparálják. Ehhez a művelethez hozzátartozott, hogy a Múzeum területén lévő több százezer példányra rúgó anyagot egyforma fehér dobozzal lássák el, hozzátartozott, hogy a régi szekrények helyébe új szekrényeket készítsünk s ezzel az anyag megfelelő tárolását

biztosíthatjuk. A 350 szekrényben több mint 14 000 fiók van. A fiókok vassínen csúsznak be a helyükre. Ez a rendszer biztosítja, hogy bárhol különböző mélységű fiókokat használhatunk.

A dokumentációs anyag kezelésének további állomása az anyag besorolása. Az anyag raktározásánál figyelembe vesszük a sztratigráfiai gyűjteményeknél a kort, azon belül a lelőhelyet, sőt a lehetőséghez képest a gyűjtők anyagának összetartozását is biztosítjuk. Egyes gyűjteményrészek, ahol az előnyösebbnek látszik, rendszertani egységek szerint, vagy lelőhelyek szerint vannak rendezve (ösgerincesek, tüskésbőrűek). A szekrényeken, illetve fiókokon fel van tüntetve, hogy mit tartalmaznak. Minden nagyobb gyűjteményegységet, akár korról, akár rendszertani egységről van szó, felelős múzeumi szakember kezeli a melléje állított technikussal. A gyűjtemények anyagával foglalkozni csak az ő tudtával lehet.

Ezek az intézkedések lehetővé tették, hogy az intézeti, vagy külső érdeklődőket néhány perc alatt a megfelelő gyűjteményegységhez, vagy gyűjteményrészlethez juttathassuk. A munka hatékonyságának fokozására és a keresés megkönnyítésére kezdettől fogva igyekeztünk, hogy a fajokról, a lelőhelyekről és a korról nyomtatott katalógus-lapokon betűrendes katalógust állítsunk fel, gyűjteménységenként külön-külön. Ezeknek elkészítése állandó és folyamatos munkát jelent, de vannak már gyűjteményrészeink, amelyek az anyag havonkénti beérkezésével lépést tudnak tartani.

Komoly, elmélyedő munkát a sűrűn felállított szekrények között folytatni nem lehet. Ezért az Intézet Igazgatósága az anyagok megfelelő tanulmányozása érdekében és annak megkönnyítésére olyan munkatermet állított fel, ahol könyvtári olvasóteremhez hasonlóan anyagkiszolgáltatás történik. A munkaasztal lapja két részes. Az egyik rész az anyag, illetve fiók számára mélyítve van. A másik rész az írásos munka végzésére alkalmas. A munkaasztalban egy sor fiók teszi lehetővé a munka alatt lévő anyag napról napra történő elraktározását.

Ha a beérkező anyag fel van dolgozva és tudományosan leírva, publikálva van, akkor az anyagot leltározzák. Anyagleltározást csakis megtartásra érdemes dokumentációs anyagon végzünk. Ezért a Múzeum területére beérkező anyagoknak csak kiválasztott része kerül leltározásra.

Külön kell megemlékezni a sztratigráfiai munkát támogató közetdokumentációról és a te-

repi osztályok vizsgálati közetanyagának tárolásáról. Erre azért fordítunk nagy figyelmet, hogy az elemzések közetanyaga és a közetpéldányok csiszolati anyaga a vizsgálatok befejeztével ne menjen ideiglenes raktárakban tönkre. A terepi osztály tagja felvételi munkája közben a vizsgálatra kerülő közetet olyan számmal jelöli, amely szám bekerül az írásos dokumentációba (jelentésbe, leírásba), sőt döntő esetekben kinyomtatásra kerül a térképlapon is. Példádoan járt elől ebben a munkában a Tokaji-hegységi és a Mátra hegységi osztály. Az ő munkájuk volt egyúttal kísérlet ennek az igen ésszerű eljárásnak a felhasználására, amit évekkel ezelőtt az Igazgatóság rendelt el.

Egy másik módja a közetgyűjtemény gyarapításának, hogy arra érdemes kiválogatott közettípusokat, amelyek egy-egy képződményt, földtani egységet, vagy kort jellemeznek, nagy formátumú, szépen gyűjtött közetpéldányokkal dokumentáljunk. Ezt a megoldást elsősorban az 1959-ben lezajlott mezozóos kongresszus során alkalmaztuk először. Azóta hegységenként, illetve területenként számos szakember közreműködésével bővítettük a gyűjteményt.

Az ásványközettani résznek igen magas színvonalúan és gondosan gyűjtött egysége a teleptani gyűjtemény. Amikor 1951-ben felállítottuk, alig volt néhány tucat dokumentációs ércpéldányunk. Azóta beigazolódott, milyen fontos ennek az anyagnak az állandó gyűjtése. A bányaművelések során egyes képződmények, sőt egész bányarészek hozzáférhetetlenné válhatnak a gyűjtés számára. Így történt ez például Rudabánya esetében, ahol az oxidációs zóna lefejtésével eltűnt a hajdani híres ásványelőfordulások túlnyomó része. Egyébként is a bányaműveletek előrehaladtával az újabb és újabb területeken a régi fejtések érc- és ásványanyaga valóságos bányatörténeti jelentőséggel bír. A közetanyag és teleptani anyag terület-egységenként, illetve bányahelyenként van csoportosítva. Mindkét gyűjteménynek van külföldi lelőhelyekről származó, összehasonlítás céljait szolgáló gyűjteményrészlege is.

Bizonyos, hogy a kihalt növényekkel, vagy állatokkal foglalkozó szakember kutatásai közben rendkívüli segítséget kap a Fülöp József igazgató rendelkezésére felállított őslénytani típusgyűjteményben. Ez a gyűjtemény képezi alapját Boda Jenő összefoglaló munkájának: *Catalogus Originalium Fossilium Hungariae*, 1964. Kezelésével és fejlesztésével külön szakember foglalkozik.

by

A. Tasnádi Kubacska

The documentary geological collections of the Hungarian Geological Institute date back to the Institute's founding. As a matter of course, the geological investigations, which were started with the Institute's founding, included from the very beginning the collecting of depositable samples. During a few decades the resultant collections hit a high standard and in 1899, when director J. Böckh opened the Institute's new headquarters, their whole second floor was taken to accommodate the Museum. In 1909, L. Lóczy, then director of the Institute, published, in the Hungarian and German languages, a several-hundred-page guide-book of the Museum.

In the following decades the Museum kept on developing. Since 1945, both the collections and the methods of their handling have been modernized. The old and superfluous collections were discarded and thus new spaces were saved for newly established collections. The introduction and additional adaptations of up-to-date furniture and equipment have completely changed the handling methods, and have permitted the Museum's staff to work more consistently and expertly. All efforts have been aimed at facilitating the work of the interested scientists and at bringing the collections into harmony with the geological publications, reports and maps, to the point that they may supplement each other. Thus the Museum's staff has managed to ensure that the clean and well-treated samples may be handed to the scientist within a few minutes time and that they may be useful for both science and practice.

А. Ташнади-Кубачка

Начало документационным геологическим коллекциям музея Венгерского геологического института было положено одновременно с основанием самого института. Само собой разумеется, что начатые после создания института геологические работы с самого начала были также направлены на сбор геологических образцов-экспонатов музея. В течение нескольких десятилетий коллекции музея достигли большой значимости, и при открытии нового здания института в 1899 г. директор Янош Бёкх предоставил весь третий этаж в распоряжение музея. В 1909 г. директор института того времени Лайош Лоци-старший издал регистр экспонатов музея на венгерском и немецком языках в объеме нескольких сот страниц.

В последующие десятилетия это развитие продолжалось. С 1945 г. были начаты работы по модернизации музея, при этом были переработаны не только коллекции сами, но были также изменены способы хранения и пользования ими. В процессе этих работ были ликвидированы старые и лишние части коллекций и освобожденные при этом места заполнены новыми экспонатами. Совершенно новое оборудование музея в сочетании с дополнительными перерасстановками привели к изменению метода пользования геологическими экспонатами музея, в результате чего работа сотрудников музея стала более насыщенной и исследовательской. Все усилия были приложены к тому, чтобы облегчить работу ученых, обеспечить хорошую согласованность между экспонатами и соответствующими публикациями, отчетами и геологическими картами до такой степени, чтобы они могли дополнять друг друга. Таким образом мы добились, что чистые и хорошо сохраняющиеся образцы могут быть переданы заинтересованному ученому через несколько минут после поступления запроса и чтобы эти коллекции служили как для науки, так и для практики.